

Resumé

Práce zkoumá definici uprchlíka a její výklad a aplikaci v současném mezinárodním právu. Vymezení zpracovávané látky je dáno smluvním instrumentem z roku 1951, kterým státy přijaly definici uprchlíka, Úmluvou o právním postavení uprchlíků. Zkoumána je zahrnující část definice, která říká, kdo je uprchlíkem. Za něj považujeme osobu, která (...) „*se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti (...)*“.

Disertační práce pracuje s následujícími hypotézami: 1) došlo k posunu ve výkladu a aplikaci definice uprchlíka. Zde je zároveň sledováno, zda došlo k vytvoření nové obyčejové definice a jaký je případně její obsah; 2) došlo ke vzniku regionální obyčejové definice – a zde je opět brán zřetel na to, jaký je případně její obsah; a 3) restriktivní praxe států před a při vstupu cizince na území ovlivňují výklad a aplikaci definice uprchlíka.

Text je členěn do čtyř částí. První se zabývá historickým vývojem definice uprchlíka a zkoumá, co státy ovlivnilo při formulování jejího pozitivního zakotvení. Mezinárodněprávní reakce na fenomén uprchlictví je spojena až s 20. stoletím a jeho v prvních desetiletích vždy reagovala pouze na *ad hoc* situace. Úmluva o právním postavení uprchlíků přijala první obecnější vymezení, nicméně stejně ve svém určení toho, kdo je uprchlíkem, vycházela z konkrétních událostí, z určité situace, na niž reagovala, a to druhé světové války a rozdělení světa na „východ“ a „západ“. Kapitola zmiňuje i nedávné úvahy o možné revizi dané smlouvy, potažmo definice, které v sobě nesou podtext omezení dopadu závazků států dle dané úmluvy na jejich území.

Druhá část analyzuje současnou definici uprchlíka. Sleduje jak její výklad, tak i aplikaci. Vedle soudobé interpretace věnuje kapitola pozornost i původnímu výkladu a oboje porovnává. Pokud by totiž byly odchylné, pak je nutno si položit otázku, zda jde stále o posun v interpretaci, anebo zda lze již hovořit o vzniku nové definice obyčejové. Tato část rozebírá jednotlivé pojmy, které definice obsahuje, a vedle výkladu zkoumá i soudobou aplikaci ze strany vnitrostátních orgánů států-smluvních stran Úmluvy o právním postavení uprchlíků.

Právě zkoumáním judikatury je možné zjistit, zda se liší výklad v jednotlivých státech. Ten by měl být shodný, neboť všechny státy, které jsou stranou zmíněné smlouvy, by teoreticky měly mít shodné vnímání pozitivního vymezení uprchlíka; máme-li normativní pojem, pak by mohl existovat i určitý aplikační standard. Pokud ale shodné není a lze

pozorovat odlišnosti ve výkladu, pak neexistuje univerzální interpretace. Nebezpečí vícerozhodovacího standardu se předloženou analýzou potvrdilo. Slabinou se ukazuje neexistence jednotícího orgánu, jenž by udržel soudržnost výkladu. Ač tedy k posunu ve výkladu definice uprchlíka nesporně došlo, není možné říci, že došlo k vytvoření nové, obyčejové definice. Praxe států je nejednotná, a to i těch států, které jsou stranami shodných konkrétních instrumentů, neexistuje zde tedy *opinio iuris* ani *usus longaevus*, což by bylo pro úvahy o případném vzniku obyčejové zásadní. Praxe států, tedy aplikace definice, byla sledována skrze judikaturu rozhodovacích orgánů, a to především soudů amerických, britských, australských, českých a též standardů, jenž aplikuje UNHCR, který sám řízení v řadě států provádí.

Současný výklad definice je na rozdíl od původního ovlivněn zejména závazky států, jež plynou z úmluv o lidských právech, potažmo mírou jejich otevřenosti. To je jeden z důležitých důvodů, pro které se interpretace liší; státy musejí dodržovat různé závazky, některé z nich mají povinností méně, některé více. Tyto závazky ovlivňují i výklad definice. Příkladem může být zapojení konceptu gender. Pojem společenská vrstva může též zahrnovat např. ženy, jež mají být podrobené obřízce, což některé státy uznávají, jiné naopak provádění obřízky považují za legitimní a nepenalizují je, případně je považují za legální. Interpretace pojmu, potažmo i definice uprchlíka, se tak logicky liší. Z provedené analýzy jsou zřejmé i rozdíly mezi zeměmi, které by měly ctít shodné závazky, neboť jsou stranami shodných smluvních instrumentů, a jsou např. otevřené různým náboženstvím. Jako příklad poslouží kontrast v jednání USA a Německa vůči příslušníkům scientologické církve. USA těmto osobám poskytne ochranu, zatímco Německo jejich činnost nepovoluje.

Tyto odlišnosti mají určité regionální podtóny. Geografická blízkost s sebou nese nezřídka i společný zájem a kulturní slučitelnost. Proto sleduje třetí část práce regionální výklad a aplikaci definice. V Evropě, Americe i Africe je vytvořen ucelený systém, jenž definici uprchlíka tak či onak rozvíjí. V Africe a Americe je k univerzálnímu pozitivnímu vymezení přidán další status, jenž je ke konvencionálnímu přiřazen. Reaguje na potřeby daného regionu, a hledá odpověď na hromadné uprchlické proudy. Evropa postupuje odlišně. Je to především evropská subregionální úprava (pouze pro státy EU), která ovlivňuje zkoumané téma. Ta v jedné linii prohlubuje a sladuje *výklad definice uprchlíka* ve vnitrostátních právních rádech členských států EU, v druhé přidává doplňkové statusy pro další osoby, které potřebují ochranu. Byla zde vytvořena řada směrnic, tedy harmonizačních instrumentů práva EU. Ty se kupříkladu vztahovaly k definici uprchlíka a jednotily výklad jejich pojmů. Jiné směrnice zase dodávají do mozaiky ochranných instrumentů další ochranné

statusy, doplňkovou či dočasnou ochranu. Státy subregionu Evropská unie jako jediné garantují osobám, jež hledají ochranu a splní kritéria definice uprchlíka, ochranný status.

Právě tato nezvykle otevřená úprava zemí subregionu EU s sebou nese i nutnost zvažovat, komu ochranu skutečně udělit. Státy se snaží oddělit od nucené migrace dobrovolné odchody osob z jejich zemí. Některé, především země ekonomicky vyspělé, přijaly opatření, která mají kontrolovat migraci a přecházet nelegálnímu vstupu na jejich území. Zároveň se ale tato opatření také stala překážkami pro uprchlíky v jejich cestě za ochranou. Mezi ně lze řadit například sankce pro dopravce či evropské legislativní vyjádření institutu bezpečných zemí. To vše zkoumá část čtvrtá.

Lze tedy shrnout takto. Univerzální definice uprchlíka je, ač byla vytvořena před téměř 60 lety, stále aktuální a využívaná. Došlo k posunu jejího výkladu, avšak existenci nové, obyčejové definice se prokázat nepodařilo. Výklad definice je zároveň velice různorodý. Tato roztržitost je zřejmá z příkladů aplikace orgány smluvních stran Úmluvy a je poněkud dvojznačná. Na jednu stranu je nejednotnost problematická z hlediska poskytování ochrany ve shodných případech uprchlíků v různých zemích. Zde by napomohlo vytvoření kontrolního mechanismu, který by monitoroval dodržování Úmluvy a produkoval autoritativní rozhodnutí, v nichž by zajistil konzistentní výklad a aplikaci definice. Na stranu druhou je to ale právě schopnost definice získávat různou podobu zahrnováním nových konceptů a určité přizpůsobení se novým okolnostem, která ji udržuje životaschopnou. Ale i zde se jeví vytvoření kontrolního mechanismu jako možnost, jak zároveň životaschopnost definice udržet, neboť by tak nedošlo k rigidnímu jednoznačnému zakotvení jejího významu, ale mohla by se otevřít možnost pojem dlouhodobě rozvíjet. Již dnes se také vytvářejí další, především regionální ochranné instituty. Ty definici uprchlíka *de iure* v jejím přetrvání neohrožují, ježto jsou charakterizovány jako doplňkové. Problematickým momentem jsou nyní především procesní aspekty, mezi jinými reálná dosažitelnost ochrany ze strany uprchlíka – možnost příchodu do země, kde bude definice aplikována. Úmluva o právním postavení uprchlíků a její definice uprchlíka jsou nadále i ve 21. století aktuální a použitelné.